



Վահան Թորթովենց

Այսօրը հին հռովմեական ճանապարհի վրա

3

Ե

Մեր տան գլխավոր ծառայի անունը Գրիգոր էր, բայց մենք կարճ՝ Գոգո էինք կանչում:

Գոգոն տնից դուրս, հարևանների համար, մեր տան ծառան էր, բայց իսկապես նա մեր տան դիրեկտորն էր, ինչպես հայրս էր ասում:

Գոգոն միջահասակ մի մարդ էր, կարմրած աչքերով, լայն, հզոր ուսերով, խոշոր ոտներով, ծանրաշարժ, ֆեսի բոլորտիքը մի չիթ կապած, որը ծածկում էր ճակատի կեսը: Նա դրսից բանջարեղեն և միս էր բերում տուն, պարտեզն էր խնամում, հորից ջուր էր քաշում, բաղնիսը բոխչա էր տանում, ձմեռը տանիքից ձյունն էր թափում, աղբ բերողի հետ պայման էր կնքում, միսն էր ծեծում և այլն, և այլն:

Այս բոլորից բացի (այստեղից էլ նրա դիրեկտորի կոչումը), նա ջոկում էր կատարում տան հյուրերի մեջ: Իր շսիրած մարդուն պարզապես նա ասում էր .

Քու սֆաթդ ինձ շատ խոշ չի գար, այս տեղերը շատ մի քրավոտվիր:

Հայրս նրան սաստում էր, որ իր գործերին միայն նայի և «քիթը չխոթե ուրիշի գործերուն» մեջ, բայց Գոգոն համառությամբ շարունակում էր:

Նա գտնում էր, որ դա իր գործն է:

Հայրս պատվիրում էր նրան գնալ և, օրինակի համար, կանչել Մարտիրոս Էֆենդուն՝ նարդի խաղալու: Մարտիրոս Էֆենդին Գոգոյի չսիրած տիպերից էր, բայց միաժամանակ չէր ուզում, որ հորս կամքի դեմ ընթոստացած լինի և գնում էր, գնում էր ոչ թե Մարտիրոս Էֆենդուն գտնելու, այլ բազարում մի քիչ ման գալու, վերադառնալու և ասելու:

— Մարտիրոս Էֆենդին տուն չէր:

Գոգոն մեր տանն ապրել էր 35 տարի: Եվ այդ երկար ժամանակը նրան իրավունք էր ավել հսկելու այդ տանը՝ ամբողջական սրտով և հոգով: Մեր տնից աղջիկ տանողը՝ նրան էլ պետք է հարցներ, եթե տունը նոր հարս բերեինք՝ նա էլ պետք է գնար և հավաներ:

Տան բոլոր տնտեսությունը հանձնված էր նրա խղճին և խելքին: Ամեն քարի կտորի, տաշեղի, կարտոֆիլի և սոխի գլխի համար նա ցուցաբերում էր խորը հոգատարություն:

Մի օր Գոգոն տուն եկավ և տեսավ, որ հայրս վարպետներ է ուղարկել ամբողջ սենյակները սպիտակեցնելու համար: Գոգոն նախ զայրացավ, որ առանց իրեն հարցնելու էր կատարվել այդ, երկրորդ նա հարցուփորձեց և գտավ, որ կարելի էր մի քիչ ավելի էժան վարձել վարպետներին: Մի քիչ մտածելուց հետո՝ նա վճռականորեն ետ ուղարկեց վարպետներին և ուրիշներին բերեց ավելի էժան, առանց նկատի առնելու, որ հայրս պայմանավորված էր նախկին վարպետների հետ:

Գարնան, երբ կովը սկսում էր բառաչել և մինչև անգամ գիշերները չէր թույլ տալիս, որ քնենք, հայրս կանչում էր Գոգոյին և պատվիրում, որ կովի մասին մտածի: Գոգոն ծխախոտն ախորժակով քաշում էր և պատասխանում .

Հաջի Էֆենդի, քիչ մըլ թող կատողի . . .

Եվ մի քանի օր էլ թողնելով, որ կովը կատաղի, քաշում էր դուրս, տանում էր Մորենիկ գյուղը՝ եզների կլասիկ հայրենիքը, որպեսզի անասունի կատաղությունը մեղմացնել տա:

Եվ իսկապես, Գոգոն կովը վերադարձնում էր գյուղից՝ հանգստացած և մինչև անգամ լրջացած:

Երբ տուն էր հասցնում կովը, նա անմիջապես մտնում էր հավաքույնը, մի թարմ ձու վերցնում, բերում ու խփում կովի ճակատին, ամբողջ դեղնուցը քսելով կովի դեմքին: Դա տեղական սովորություն էր, որ բարի նշանակություն ուներ:

Մեզանից ո՛չ ոք իրավունք չուներ այգուց որևէ բան քաղելու, պոկելու: Այգու բացարձակ տերն էր Գոգոն:

Հանկարծ պատահում էր, որ դրսից մեկնումեկը մի քար էր նետում պարտեզի պարսպից դուրս ընկած՝ ծանրորեն բեռնավորված մի ծառի ճյուղքին: Դա նշանակում էր արյունով գունավորված կոփվ: Գոգոն կատաղում էր այնքան, որ բերանից փրփուր էր դուրս գալիս . աղմուկ, իրարանցում, կոկորդ-կոկորդի, և շատ անդամ քիթը-բերանը ջարդվում էին: Մայրս մեղքանում էր, գորովանքով մոտենում էր նրան և մեղմագին ասում .

Թող քիչ մըլ քաղեն-տանեն, ձայն մի հաներ, ատով մեր պտո՞ղը կպակսի:

Խանըմ, պատասխանում էր փայլակնացայտ աչքերով, յա ես ծառներուն տակը կսատկին, յա անոնք ծառներից հեռու կը կենան:

Մեզանից ոչ ոք այնքան չէր սիրում ու գուրգուրում մեր տունը, որքան Գոգոն:

Երեկոները մտնում էր մեր ննջասենյակը և հանգցնելով լույսը՝ հայտարարում էր .

Ուշ է, հայտե՛, պատկեց եք, առտըվանց մինչև արևը պորտերնուդ վրա չիյնա՝ չեք արթննար:

Մենք հնազանդվում էինք, որովհետև նա կարող էր և իրավունք էր տրված նրան՝
ապտակել:

Գոգոն սաստիկ ջղայնանում էր, երբ սպիտակ պատերի վրա մատիտի
խզբզոցներ էր գտնում և եղունգի քերծվածքներ: Նա քննության էր ենթարկում
բոլորիս մատիտներն ու եղունգները
և վերջապես գտնում էր հանցանքի հեղինակին: Հեղինակը գտնելուց հետո՝
գալիս էր հեղինակավոր ապտակը:

Ամեն աշնան Գոգոն գումարում էր ժողով մորս հետ՝ ձմեռվա տան պաշարը
հոգալու համար: Որքան որ մայրս պնդում էր յուրի, բրնձի կամ մի այլ
կենսամթերքի այսինչ չափը քիչ է, Գոգոն պնդում էր իր ասածի չափի վրա .

Հարկավոր է խնայողություն, խանրմ:

Եվ անպայման անցնում էր Գոգոյի տեսակետը:

Գոգոն ամուսնացած էր, բայց կինը մեր տան մեջ չէր ապրում: Կինն ապրում էր
գյուղում, որովհետև այնտեղ ուներ մի փոքրիկ տնտեսություն: Տարին մի կամ
երկու անգամ նա գալիս էր գյուղից, և նրան տեսնում էին միայն մայրս ու տան
փոքրերը, ոչ հորս էր երևում, ոչ էլ մեծ եղբորս ամոթ էր: Գոգոյի կինը
կարմիր-ճակնդեղի կարմիր երեսով, կլոր, գեր և կարճահասակ մի կին էր, որին
տրված հարցումներին կա՛ն գլխի շարժումով էր պատասխանում և կամ
միավանկով: Գոգոն մեր տան մեջ գրեթե հետը չէր խոսում, միայն պաշտոնական
հարցեր էր տալիս գլխավորապես տան և տնտեսության մասին և ապա լռում:
Ավելորդ խոսակցություն անելը համարվում էր ամոթ:

Պատահում էր (երբ կինը գյուղումն էր լինում), որ Գոգոն սկսում էր առանց
պատճառի ջղայնանալ գոռում էր, ամաններ էր կոտրատում, կովին քացի էր
տալիս և այլն: Հայրս այդ ժամանակները կանչում էր մորս և նրա հետ մի փոքրիկ
խոսակցություն էր ունենում այդ մասին:

Մարգրիտ, ասում էր հայրս, էդ մարդը նորեն կատղեր է, աչքերը չաթալ կտեսնեն կոր, գեղ ուղարկե՛, երթա, հանգստանա, գա:

Մայրս համաձայնում էր հորս հետ, և հաշորդ օրը Գոգոն նստում էր էջը և գնում գյուղ մի քանի օրով: Եվ վերադառնում էր Գոգոն աչքերի բոլորովին այլ արտահայտություններով, մեղմացած, ժպտուն, բարյացակամ, եթե ամբողջ գիշերը լույսը վառ պահեիք՝ չէր նեղանա, մինչև անգամ փոքրիկներիս վերցնում էր իր ուսերի վրա և ման ածում: Այն ժամանակ ես ոչինչ չէի հասկանում, այժմ եմ հասկանում նրա տրամադրության հեղաշրջման պատճառը:

Երբ Գոգոն նորից էր սկսում ջղայնանալ, կատաղել և մեզ տված ապտակները շատացնել՝ մենք փոքրերս անգամ, գնում խնդրում էինք մայրիկից:

Գոգոն գեղ դրկեցե՛ք, ի՞նչ կըլլի, նորեն սկսեր է մեզ ծեծել:

Մայրս քթի տակ մեղմորեն ժպտում էր և, այս անգամ, առանց հորս թելադրանքին, Գոգոյին ուղարկում էր գյուղը: Այդ բանի համար մենք չափազանց ուրախանում էինք, նախ՝ մի քանի օր բացակա էր լինում տնից և երկրորդ գալուց հետո էլ անսահման բարի էր լինում:

Անցնում էր միառժամանակ, նորից Գոգոյի աչքերն սկսում էին չաթալ տեսնել, սրտնեղություն անսահման:

Մայրիկ, դրկեցե՛ք Գոգոն տուն . . .

Շատ գործ ունի, օդո՛ւլ, ամեն ատեն գեղ երթա՞լ կըլլի:

Ի՞նչ կըլլի, դրկե՛ . . .

Եվ Գոգոն նորից էր գնում և վերադառնում բարի:

Այդ բարի օրերից մեկում Գոգոն փրկեց իմ կյանքը կամ առնվազն՝ հաշմանդամ լինելուց:

Մեր տան դահլիճի առաստաղի վրա կար մի արձանագրություն, որը գրված էր տունը կառուցելու ժամանակ: Այդ արձանագրությունը հետևյալն էր.

«Որդիքս Հակոբ, Գևորգ, Լևոն

Ժարանգորդք են տանս այսորիկ»:

Որովհետև տան կառուցված ժամանակը ես ծնված չէի, ուստի իմ անունս արձանագրության մեջ չկար: Մի օր ես այնպես ստածեցի, որ եթե իմ անունը չկա, ուրեմն ես չեմ կարող ժառանգորդ լինել «տանս այսորիկ»: Ներքևի հարկից, գաղտնի, վեր հանեցի եռոտանին և բարձրացա վրան, որպեսզի իմ անունը ես ավելացնեմ ժառանգորդների ցանկում: Դեռևս գրելու գործողությունը չէի սկսել, երբ եռոտանին սկսեց երերալ և ծովել: Բարեբախտաբար, արձանագրություն ից քիչ հեռու կար մի մեծ կեռ երկաթ, որից ձմեռը մեծ լամպն էին կախում, բռնեցի այդ կեռ երկաթը, եռոտանին

մնաց ոտներիս տակը, քայց անկարելի էր ցած իջնել, որովհետև եթե երկաթը թողնեի, եռոտանին պետք էր կործանվեր: Սկսեցի ճշալ ահ ու սարսափով: Գոգոն, լսելով աղիողորմ ճշոցս, անմիջապես վազեց վեր և շուտափույթ ընթռնելով կացությունը, բռնեց եռոտանին ու ես, առանց վախի, սկսեցի ցած իջնել:

Հատակին հասա չհասա, Գոգոն ապտակ տվեց երեսիս և՛

Չանգալը չի ձգած ինչո՞ւ ես վեր ելեր . . .

Ես գոհ մնացի այդ ապտակից:

Երեկոյան հայրս ինձ նստեցրեց իր ծնկանը և շոյելով ոսկեգույն մազերս՝ հարցրեց .

Ինչո՞ւ էիր վեր ելեր:

Հորս փայփայանքից ոգևորված՝ անկեղծորեն ասացի նպատակս: Հայրս կուշտ ծիծաղեց և բոլորի ներկայության հայտարարեց .

Իմ բյուրոյն հարստութիւնն իմ պատիկ յավրոյնս է, իսկ աս տունը, իմ մահես վերջը, բոլորիդ կըսեմ, կուտաք այս յավրոյիս:

Հորս մահից տարիներ հետո, երբ հարկ եղավ հորս հարստութիւնը բաժանել, իմ բացակայութեան, մայրս առաջարկել էր, որ այդ տունը, առանց որևէ վիճակ ձգելու և վեճի, ինձ տրվի՝ հարգելու համար հորս ասած ամեն մի խոսքը, թեկուզ այն ժամանակ կատակով ասած:

Այդ տունը ես ժառանգեցի, որի ոչ մի արձանագրութեան մեջ իմ անունս չկար:

Հորս մահից հետո Գոգոն ավելի անսահման, ավելի միաստիկական սիրով կապվեց մեր տանը, բայց միաժամանակ փոխվեցին հարաբերութիւնները: Մորս և Գոգոյի հարաբերութիւնները մնացին նույնը, բայց եղբայրներիս և Գոգոյի՝ հիմնովին փոխվեցին: Բացի մեծ եղբորիցս, մյուս եղբայրներիս քթի տակն էլ սկսեցին սևին տալ և ավելի խորը գգացին, որ «ժառանգորդք են տանս այսորիկ»: Նրանք սկսեցին ընթոստութեան նշաններ ցոյց տալ Գոգոյի բռնապետութեան դեմ, սկսեցին ծաղրել նրա դիրեկտորութիւնը, բայց Գոգոն երկար ժամանակ չլսելու և չտեսնելու էր տալիս, որովհետև մայրս ասում էր.

Չոճուխն եր են, անկաճ մի կախեր:

Այնուամենայնիվ, Գոգոն երկար չհամբերեց հեզնանքներին և մի օր տղերանց մեկին հայտարարեց .

Ծո, խնդրո՛ւտ, քեզ էնֆիեի պես քիթս կքաշիմ:

Այս առիթ տվեց, որ հարաբերութիւններն ավելի սրվեն, մանավանդ նրա և Լևոնի միջև:

Մի օր էլ Լևոնն իր դասընկերներին հավաքել էր և բերել լցրել մեր դահլիճը՝ զվարճանալու համար:

Գոգոն պատվիրեց Լևոնին, որ 10 12 տղաներ, բոլորն էլ իրեն նման պատանի և չար, անհարմար է դահլիճում զվարճանալ, ավելի լավ է գնալ պարտեզ և

զվարճանալ մարգագետնի վրա, խոստացավ նրանց բերել աթոռ և օշարակ:
Լևոնն ընդդիմացավ այս կարգադրության, որովհետև Գոգոն էր արել .

Չե՛մ երթա:

Գոգոն պատրաստվեց կոտրել Լևոնի համառությունը, մանավանդ տեսնում էր,
որ վերջերս խորտակվում էր իր հեղինակությունը մեր տան մեջ, որտեղ արդեն 40
տարի էր, ինչ իշխում էր, բայց մայրս մոտեցավ նրան և գսպեց .

Անկաճ մի կախեր, թող երթան:

Դու՛ն ես մեջքս կոտրողը, խանրն, հառաչեց Գոգոն:

Տղաներն սկսեցին իրենց զվարճությունները դահլիճում, զվարճություններ, որոնք
ուրիշ բան չէին, եթե ոչ անկրթություններ՝ ծխել, ծխախոտի քիթերը նետել
հատակին, գորգերը տակնուվրա անել, բարձերն իրար նետել և վերջապես
հայելին կոտրել:

Գոգոն երկար ժամանակ լսում էր աղմուկը, բայց գսպում էր իրեն, մայրս այդպես
էր պատվիրել, բայց երբ գգաց, որ դահլիճը գլխիվայր էր դառնում, բարձրացավ
դահլիճը և բոլորին մեկիկ-մեկիկ դուրս վռնդեց:

Լևոնն ամոթահար և անկարող՝ սկսեց շրթունքները կծոտել: Հորս ողջության
անպայման կտաներ այս ամոթահա-րությունը, բայց նրա մահից հետո՝ երբեք:

Այս տանը տերերեն մեկը ես իմ, ծառան իրավունք
չունի խառնվելու, գոռաց Լևոնը, երբ ընկերներն արդեն տնից հեռացել էին:

Մեկն էլ ե՛ս իմ, պատասխանեց Գոգոն:

Դու՛ն չես:

Ե՛ս իմ:

Դուրս պիտի ելլաս տունեն, գոռաց Լևոնը:

Այս առաջին «պետական հարվածն» էր ընդդեմ Գոգոյի իշխանության:

Գոգոն լռեց: Լռեց ո՛չ թե նրա համար, որ չէր կարող պատասխանել, այլ լցվեց դառն վշտով . 40 տարի հավատարմությամբ, գերագույն ազնվությամբ, բարձրագույն անկեղծությամբ ծառայել էր այդ տանը, հենց իրեն՝ Լևոնին, մեծացրել էր իր թևերի և ուսերի վրա և հանկարծ այս անլուր կոպտությունը: Վիշտը կաթիլ առ կաթիլ լցվեց նրա աչքերում, դեմքի ամեն մի խորշումում, ամեն մի կնճիռում, վիշտ, որ ծովանում է մարդու դեմքի վրա սրտի կոտրվելուց:

Լևոնը շարունակում էր գոռալ .

Դուրս պիտի ելլա տունեն:

Մեծ եղբայրս՝ Հակոբը, միջամտեց, ուզեց լռեցնել Լևոնին, բայց Լևոնը զգացնել տվեց, որ «Հակոբ, Գևորգ և Լևոն ժառանգորդք են տանս այսորիկ»:

Մայրս այս անգամ միջամտեց, վերին աստիճանի գոհ լինելով, որ Գոգոն լռություն և պաղարյունություն պահպանեց:

Մայրս սկզբում մեղմ սկսեց, ուզեց առանց միջադեպի խաղաղացնել Լևոնին, բայց այդ մեղմությունից Լևոնը թև առավ և շարունակեց խիստ պահանջն ավելի կոպտությամբ:

Տղա՛ս, Գոգոն այս տան մեջ 23 տարով ավելի է ապրեր, քան դուն, դուն երեկվան տղան ես այս առիքին տակ, եթե այս տան կարգադրությունները գործուղ չեն գար, կրնաս անմիջապես ինքդ հեռանալ այս տունեն:

Լևոնը լռեց: Մենք բոլորս էլ դժգունեցինք: Մայրիկը պարզապես իր որդուն տնից դուրս էր վռնդում: Կատակ չէր:

Լևոնը լռությամբ դուրս եկավ դահլիճից, մայրիկը շարունակեց .

Այս տան համար Գոգոն մեզմե ավելի է մտածեր, ավելի շատ է չարչարվեր, տան պատերուն ամեն մեկ քարը անոր

ձեռքը կճանչնա, որո՞ւ բերնին է ինկեր այդ մարդը դուրս հանել, ամո՛թ:

Այս վերջին բառը մայրիկը կարծես բոլորիս էլ շարտեց: Բոլորս էլ գլուխներս կախեցինք: Մեծ եղբայրս մոտեցրավ մայրիկին, ուզեց Լևոնի համար նրա վճիռը մեղմացնել:

Ես զինքը դուրս չեմ վոնդեր, ասաց մայրիկը, բայց եթե ինքը կպահանջե անոր դուրս ելլալը, ինքը պիտի ելլա:

Այս խոսքերից հետո՝ Գոգոն, արցունքն աչքերին, մոտեցավ մայրիկին, համբուրեց նրա ձեռքը և ասաց .

Խանրմ, Լևոնը թո՛ղ հոս մնա, ե՛ս կերթամ, քեզմե ըլ շատ ուզի իմ:

Գոգո, պատասխանեց մայրիկը կես կշտամբանքով, տղայի հետ տղա մի ըլլար, ով ինչ կըսե, թող ըսե, դուն ինձի նայիր:

Գոգոն դուրս գնաց լռությամբ և մտնելով խոհանոց՝ սկսեց օջախի կրակը փչել:

Երեկոյան, ընթրիքին, Լևոնը չերևաց:

Մայրիկը մինչև անգամ չհետաքրքրվեց, թե Լևոնը տա՞նն է թե ոչ: Ընթրեցինք շատ տխուր, ոչ ոք չէր խոսում, ամեն մեկս ջանացինք շուտ վերջացնել և վեր կենալ: Ընթրիքից հետո Գոգոն մայրիկի համար բերեց մեծ, շինական գավաթով թրքական կոֆե, այն գավաթով, որով միայն հայրս էր խմում և նրա մահվանից հետո երբեք չէր գործածված: Մայրս բռնեց գավաթը, արցունքի մեծ-մեծ կաթիլները կախվեցին նրա շագանակագույն խոշոր աչքերից, հանկարծ տեսանք, որ Գոգոն էլ լաց էր լինում, մենք էլ միացանք այդ արցունքներին, լո՛ւտ, մորմոքի՛չ արցունքներին: Երկար լռությունից հետո մայրս հայտարարեց .

Այս տան մեջ ո՛չ մեկ փոփոխություն չպիտի ըլլի . . .

Մորս այդ հայտարարությունն այնքան վճռական էր, որ բոլորս էլ դողացինք:

Չաջորդ առավոտյան, Լևոնը հենց որ զարթնեց, գնաց պարտեզ: Գոգոն պարտեզի ծաղիկներն էր ջրում:

Վճիտ, մաքուր, լվացված առավոտ էր:

Լևոնը կամաց-կամաց, տատանվելով և վախենալով, բայց ներքին վճռականությամբ, մոտեցավ Գոգոյին և փաթաթվեց նրա վզով: Գոգոն անմիջապես ցնցուղը դրեց խոտի վրա, գրկեց Լևոնին, համբուրեց երկար և խորունկ սիրով շշնջաց .

Յավրու՛ս, իմ աղվորի՛կ յավրու՛ս...

Զ

Մեծ եղբայրս՝ Հակոբը, պահում էր մի արաբական ձի, որ ծնվել էր մեր տանը և երբեք չէր տեսել արմավենի, և ոչ էլ նրա սմբակները մխրճվել էին հարավի տաք ավազներում, բայց նրա աչքերի խորությանը մեջ կար հարավային պեյզաժների ամբողջ սարսուռը, և նրա վրնջյունի մեջ մենք զգում էինք անհուն անապատների կարոտը:

Զին, որին Հակոբը Մարան էր կոչում, սև էր, ինչպես սև սաթը, փայլուն և ողորկ, երեք ոտները սպիտակ և հավկթաձև սպիտակը ճակատի վրա:

Մարանը սանձ չէր տեսել իր կյանքում, նա ազատորեն ման էր գալիս մեր տանը, մինչև անգամ ճաշի ժամանակ, երբ մեծ ընտանիքը բոլորվում էր մեծ սեղանի շուրջը, նա գալիս էր, դունչը հանգչեցնում էր Հակոբի ուսին և սպասում մինչև նա շաքար տար, հետո դնում էր հորս ուսին, հուսկ ապա՝ մորս:

Մայրս, անհուն բարությանբ և նոր հարսի ջինջ ժպիտով, տալիս էր վերջին շաքարը ու հրամայում նրան գնալ պարտեզ:

Մարանը, շաքարը խրտխրտացնելով, գնում էր դեպի պարտեզ, որտեղից նա մի անգամ վրնջում էր իբրև տեղեկություն, որ արդեն պարտեզում է:

Այս վրնջյունի ժամանակ եղբայրս կանգ էր առնում, մինչև անգամ պատառը դեռ բերանին չհասցրած՝ ձեռքը մնում էր օդում, հրճվանքից կարմրում էր և շշնջում .

Սիրեն քրզի . . .

Ամեն գիշեր Հակոբը պետք է վեր կենար, գնար Մարանի մոտ, մի անգամ նայեր, շոյեր, համբուրեր և վերադառնար անկողին: Մարանի սենյակը (ախտո չէր կարելի կոչել նրա գիշերած վայրը) գտնվում էր հորս և մորս սենյակի տակը: Կեսգիշերին, հանկարծ, երբ լսվում էր Մարանի խրխինջը, մեղմ և ջինջ, հայրս ասում էր.

Ակոբը գնաց սիրականին քով:

Ամեն կիրակի օր Հակոբը Մարանին տանում էր հերկված դաշտը և բաց թողնում . Մարանը քամու նման թռչում էր, սահում էր նա հերկված դաշտի վրայից, ինչպես սուրացող ալիք:

Քաղաքի երիտասարդների համար մեծագույն հաճույք էր հավաքվել դաշտը, տեսնելու Մարանի վագրը: Մարանը հասնում էր դաշտի պոնկին, կանգ էր առնում, պայծառ աչքերով նայում հեռո՛ւն, հեռո՛ւն: Ի՛նչ էր երագում այդ թովիչ անասունը, ո՛վ իմանար, ապա վերադառնում էր սուրացող ալիքի նման, գալիս, կանգնում էր Հակոբի մոտ: Հակոբի թևերը բացվում էին, փաթաթվում նրա վզին, շրթունքները մոտենում էին նրա քրտնած սև ստեներին և համբուրում:

Գիտես քի ամալի վրայեն կթռի, ասում էին շատերը:

Հակոբը բերում էր տուն Մարանին, Գոգոն անխախտ պատրաստած կլիներ մի թարմ ձու: Հակոբն ամեն անգամ Մարանին դուրս տանելուց և բերելուց հետո՝ մի թարմ ձու էր խփում նրա ճակատին, ջարդում, որպեսզի չար աչքերը խափանվեն:

Հակոբի ամբողջ զբոսանքը Մարանն էր: Երբ միջնակարգն ավարտեց, և հայրը նրան առաջարկեց գնալ բարձրագույն դպրոց՝ նա մերժեց միայն այն մտահոգությամբ, որ Մարանին չէր կարող տանել հետը Պոլիս, Պրուսա և կամ Եվրոպա:

Հակոբի ընկերները, նրա հասակակիցներն էլ տանը չէին մնում, նրանց մեջ զարթնել էր տղամարդը, որոնում էին աղջիկներ զանազան անկյուններում, դռների ճեղքերից, պատուհանների բացվածքներից, եկեղեցում, փողոցում,

բաղնիսի դռան առաջ: Նրանց խոսակցությունը կինն էր, չարշաֆի մեջ փաթաթված այդ անհիմանալի, դյուրական, միատիկ արարածը, որի ձայնը տակնուվրա էր անում նրանց հոգին:

Նրա հասակակիցներից շատերը պսակվեցին, երեխաներ ունեցան, ոմանք նշանված էին, ոմանք էլ արդեն վաղուց խայտառակված ապօրինի կենակցությունների համար, մի քանիսը բռնվեցին Մարիցայի տանը, բայց Հակոբը սիրում էր Մարանին և նրանով լցնում իր հոգու ամբողջ պարապը:

Նրա համար ամենաերջանիկ օրն այն օրն էր, երբ պետք է գնար արոտները Մարանի հետ: Տանում էր հետը մի վրան, անկողին և եփել-թափելու անհրաժեշտ պիտույքներ ու գնում արոտ:

Ուրեմն, Հակոբը ամբողջ երեք ամիս պիտի ապրեր Մարանի հետ շունչ շնչի, գիշերը պիտի քներ վրանի տակ, Մարանն էլ գլուխը կախ արած նրա գլխի վրա: Ամբողջ օրը Մարանն ուտում էր թարմ խոտը և կշտանալուց հետո կանգնում էր արևի տակ և անվերջ երերում էր գլուխը դեպի վեր և դեպի վար, իսկ Հակոբը, նստած վրանի շվաքում՝ դիտում էր ու հրճվում:

Հակոբը ժամերով խոսում էր Մարանի հետ, հարց էր տալիս, պատասխաններ ստանում, ծիծաղում, երբեմն մտերմորեն կշտամբում նրան և անցկացնում ժամանակը:

Մարան, էսօր աղեկ կերե՞ր ես, հարցնում էր Հակոբը:

Մարանը վրնջում էր:

Շուտով տուն տ'երթանք, ասում էր Հակոբը:

Մարանը պոչը թափ էր տալիս, գլուխը երերում:

Հը՞, չե՞ս ուզեր, կուզե՞ս շատ կենանք:

Մարանը մոտենում էր Հակոբին, կծում ֆեսը և թափ տալիս օդում:

Այսպես անվերջ խոսում էին նրանք, երկու մտերիմ ընկերների պես, ոչ մի տարածայնություն, ոչ մի անհամություն երկու ընկերների միջև:

Երեկոները Հակոբը պատկում էր վրանի առաջ, երկնքին հառած՝ երգում էր: Մարանը կանգնած լսում էր նրան առանց շարժվելու, այդ մշտապես անհանգիստ անասունը ոչ մի շարժում չէր փորձում, և երբ Հակոբը դադարեցնում էր երգը, Մարանը գլուխը կախում էր տխուր:

Նորեն խա՞ղ ըսիմ քրգի համար, հա՞, Մարան, հարցնում էր Հակոբը:

Մարանը, իբրև պատասխան, վրնջում էր ոսկեհնչյուն: Հակոբը սկսում էր .

Լավանդամըն շիշեսի,
Իչինտե մենեմշեսի,
Բեն Մարանը սևերիմ,
Ջիկերիմին քեռշեսին:

Կյանքը սավառնում էր, ինչպես անվերջ մեծաթև մի առավոտ:

Աշնան մեջերին Հակոբը և Մարանը վերադառնում էին տուն: Հայրս և մայրս դիմավորում էին երկու ընկերներին: Հակոբը՝ առողջ, մեծղի, հզոր, արևից եփած, ինչպես խաղողի ողկույզը, ամբողջ վրայից բուրում էր դաշտերի և կանաչների թարմ հոտը, իսկ Մարանը՝ գիրացած, աշխույժ, ավելի ու ավելի պայծառացած, վճիտացած աչքերով և ավելի ոսկեհնչյուն վրնջյունով:

Նրանք իրենց հետ տուն էին բերում հեռավոր դաշտերի թարմությունը, բերում էին իրենց հետ աստղերի ձայնը: Երբ Մարանն արձակում էր իր առաջին խրխինջը, մեզ թվում էր, որ լուսավորվում էր մռայլ տունը, կարծես ոսկյա սալի վրա աստղեր էին ընկնում և պայթում:

Մայրս ասում էր հորս .

Հաջի էֆենդի, կենե տունը եղավ տուն:

Տունը տուն դարձնողը Հակոբն էր և իր անասուն ընկերը, մի անբաժանելի և ամենացանկալի մասը տան, որի ձայնը կախվում էր մեր տան բոլոր պատերից, անկյուններից, առաստաղից և պարտեզի բոլոր ծառերի ճյուղերից:

Հակոբը քաշում բերում էր երեխայի օրորոցը, երեխան մեջը, դնում բակի մեջտեղը և ասում Մարանին .

Վրայեն անցիր:

Մարանը ծառս էր ելնում, խրխնջում և թեթևաբար ցատկում երեխայի օրորոցի վրայից ու վերադառնում, լիզում Հակոբի ձեռքը, իսկ Հակոբը փոխադարձ՝ համբուրում էր նրա ճակատի հավկթածն սպիտակը:

Մեծ գվարճալիք էր մեզ համար, երբ Մարանը գնում էր ավագանի ափին, նայում ջինջ ջրի մեջ և, տեսնելով իր արտացոլումը՝ ցատկում էր, նորից նայում, էլի տեսնում, էլի վեր-վեր ցատկոտում և վերջ ի վերջո դունչը մոտեցնում ջրին, փռշտում, որից ջուրն ալիքավորվում էր, պատկերը բեկբեկվում, և ուրախանալով, որ հաղթեց ջրի խորքում եղող ինչ-որ անասունի, խրխնջում և վազում էր դեպի պարտեզի կեռասենիների

ծառուղին, այդ ծառուղուց մի ուրիշ ծառուղի, մինչև պարտեզի մութ թավուտները:

Հակոբը, պատահեք, որ հյուր գնար մի տեղ և ստիպված լինեք երկար մնալու, կգտնեք մի պահ, կծլկվեք հյուրընկալողներից, կգար տուն, Մարանին կտեսնեք և նորից կգնար: Եթե չգար, դա նշանակում էր, որ մայրս նրան խոսք տված կլինեք՝ շատ մոտիկից հսկել Մարանին, ամեն բույե չհեռացնել նրան իր աչքերից:

Իսկ եթե պատահեք, որ Մարանին հետը տանեք (շատ անգամ էր տանում, որովհետև հաճախ Հակոբը հրավիրվում էր Մարանի հետ, մի տեսակ՝ հանդերձ ընտանյոք), Հակոբը մի ձու էր դնում նրա գավակի վրա և այդպես տանում:

Մարանը, որպեսզի ձուն չընկնի իր գավակից, քայլում էր դանդաղ, փոխում էր քայլվածքի ձևը, քայլում էր ալիքանման օրորվելով: Փողոցում չէր լինի մի մարդ, որ կանգ չառներ և չդիտեր Մարանի այդ դժվարին խաղը:

Այսպես էին ապրում երկու ընկերները՝ Հակոբը և Մարանը:

Մի օր Մարանի առաջի ոտի վերևի մասում երևաց մի ուռուցք, փոքր և գրեթե աննշան, բայց բշտեց, դարձավ վերք, այդ վերքը մեծացավ, թարախակալեց: Քաղաքում մի անասնաբույժ կար, որը չկարողացավ օգնել, Հակոբը կանչեց և մարդկային բժիշկներին, որոնք ոչինչ չկարողացան անել, ամեն մեկը մի բառ ասաց: Վերքը մեծանում էր, թարախակալումն ավելի համառում:

Սկզբնական շրջանում Մարանի վրա ո՛չ մի ազդեցություն չարավ, բայց կամաց-կամաց նա կորցրեց իր աշխուժությունը, աչքերը կորցրին արշալույսային վճիտությունը, նրա ոսկեհնչյուն խրխինջում լավեցին ինչ-որ մթին ակկորդներ:

Հակոբը Մարանի հետ սկսեց կերպարանափոխվել: Մինչև անգամ հայրս և մայրս դարձան մեղամաղձոտ. Հակոբը կորցնում էր իր գարնան ուրախությունը, մռայլ էր իջնում նրա պայծառ ճակատի վրա:

Հայրս լսեց, որ Սեբաստիայում մի նշանավոր անասնաբույժ կա, հեռագրեց այդ անասնաբույժին, որ գա և տեսնի ձիուն: Պատասխան ստացվեց, որ անասնաբույժը համաձայնել է և երկու օրից մեկնելու է Սեբաստիայից:

Հակոբն այդ հեռագիրը կարդալիս՝ ցավագին ժպտում էր և արցունքներ թափում:

Մայրս փաթաթվեց իր հերկուլեյան որդու վզին, սրբեց նրա արցունքները և շննջաց .

Դոքտորը կուգա, կաղեկցնե, չաղեկցնե ըլ, հայրդ Դիարբեքիրեն դահա աղվորը բերել կուտա, մի՛ լար, յավրուս:

Մարա՛նս, Մարա՛նս, մրմնջում էր Հակոբը և համբուրում մորս, լաց լինում, կոպերից կախում աստղանման արցունքի կաթիլներ:

Շատերն ասացին, որ աչքով են տվել: Մայրս բաց արավ սնդուկը, դուրս բերեց մի խոշոր փիրուզ և կախեց Մարանի վզից:

Անասնաբույժն ուշանում էր, պիտի գար կառքով, ութն օրվա ճանապարհ էր լավագույն դեպքում:

Եվ Մարանը մի առավոտ մեռավ:

Բոլորս էլ հավաքվել էինք Հակոբի շուրջը, որ արցունքի կաթիլներով շաղախված խոսքերով պատմում էր Մարանի կյանքը, պատմում էր մինչև անգամ, թե մի օր ինչ խոսակցություն են ունեցել իրար հետ և Մարանն ինչ է ասել:

Եթե պատահած եղելության անձանոթ մի մարդ ներս մտներ և լսեր Հակոբին, երբեք չէր կարող գուշակել, որ խոսքը և ողբը վերաբերում էին մի անասունի:

Հակոբի անկողինը մայրս կարգադրեց, որ փոխադրեն իր ննջարանը: Հայրս և մայրս, մոռացած ամբողջ տունը, իրենց ամբողջ գուրգուրանքը թափում էին Հակոբի վրա, որպեսզի մոռանա, գեթ մեղմանա նրա վիշտը՝ կորցրած ընկերոջ համար:

Հայրս և մայրս չափազանց սիրում էին Հակոբին, ոչ միայն նրա համար, որ իրենց անդրանիկ որդին էր, այլ նրա համար, որ հասակով նրանք Հակոբից շատ տարբերություն չունեին:

Հայրս 13 տարով մեծ էր Հակոբից, իսկ հայրս՝ 17 տարով: Մայրս դեռևս եղել էր մանուկ, երբ առաջին անգամ զգացել

էր նրա շարժվիլն իր հոգում: Մանավանդ մայրս և Հակոբն իրար հետ կատարյալ մտերիմներ էին: Մայրս չէր հիշում, թե արդյոք եղե՞լ է մի ժամանակ, երբ Հակոբը գոյություն չի ունեցել:

Անցավ մի ամիս, բայց Հակոբի վիշտն ավելի էր խորանում:

Եվ հայրս որոշեց նրան առաջարկել երկու բան՝ ճամփորդություն կամ ամուսնություն: Հայրս խորապես համոզված էր, որ սրանցից մեկն ու մեկը կփրկի նրան, կմեղմացնի նրա վիշտը, և մի օր էլ կմոռանա: Այս նպատակով, հայրս հիշեցրեց նրան թուրքական երգի մի կտորը՝ «Գյուն դուր, կեչեր, աղլամա»:

Հակոբն ընտրեց ճանապարհորդությունը:

Մայրս մեծ պատրաստություն տեսավ, նոր շորեր կարեց, սպիտակեղեններ պատրաստեց, նոր անկողին կարեց, քուրք առավ, Հակոբի գոտին լցրեց ոսկով:

Բոլորս համբուրեցինք նրան, մայրս հագիվ կարողացավ բաժանվել Հակոբից, իսկ հայրս ստոնասրտությամբ համբուրեց նրան և ասաց .

Դուն քրգի աղեկ նայիր:

Բոլորը զարմացան, որ հաջի էֆենդին լաց չեղավ, բայց երբ կառքի անիվները սկսեցին գլորվել, կառքը հեռացավ, դարձավ մի կետ և ի վերջո անհետացավ, հայրս մտավ իր սենյակը, բաց արավ պահարանը, մի երկու գավաթ օղի խմեց, և մենք տեսանք, որ նրա աչքերից արցունքի կաթիլներ էին վազում լուռ ու սրտակեղեք: Մայրս մոտեցավ նրան լացով, հայրս շրթունքներն իրար էր սեղմում և չէր նայում նրան, բայց ի վերջո շփմացավ, սկսեց հեկեկալ:

Մարանը նոր մեռավ, ասաց հայրս և օղի ուզեց:

Աստված չի կամեցավ, որ յավրուս քեֆ էնի, շնչաց մայրս:

Հայրս մի մթին հայիոյանք շարտեց աստծո հասցեին, որից հետո մայրս դուրս եկավ սենյակից և խաչակնքեց:

Հակոբը վերադարձավ կազդուրված, էլի առողջ, հզոր: Նրա հասակը կարծես ավելի էր բարձրացել:

Հակոբը եկե՞ր է, հա՞ . . . հարցն ում էին ծանոթները մորս: Մայրս պատասխանում էր .

Հա՛, չինարս եկեր է:

Հակոբը տեսել էր ծով, գանազան քաղաքներ, մեծ քաղաքներ՝ Սամսոն, Պոլիս, Ջմյունիա, Վառնա: Օրերով նա պատմեց իր տեսածները: Մենք կախվում էինք նրա շրթունքներից: Հայրս այդ բոլոր վայրերում եղել էր: Նա հարցեր էր տալիս .

Սկյուտար գացի՞ր, ծո:

Գացի:

Բո յ աճի՞ գյ ուղ:

Բոյաճի՞գյուղ ըլ գացի:

Ստամբուլի կողմը փաշա կերա՞ր:

Կերա:

Աֆերիմ, ծո, ամեն տեղ եղեր ես:

Երբ մայրս լսում էր, որ Հակոբը եղել է այն վայրերում, որտեղ եղել է նաև իր ամուսինը, հրճվանքից չէր իմ անում, թե ինչ անի:

Ղավգայի բաղնիքը լողցա՞ր:

Չէ՛, հայրի՛կ, ատեն չեղավ:

Ծո՛, մարդ Ղավգա երթա ու բաղնիքը չլողնա՞ . . . եբոր նորեն երթաս, լողցիր:

Կլողնամ, հա, խոստանում էր Հակոբը:

Ամբողջ մի ամիս մեր տանը գլխավոր խոսակցությունն էր Հակոբի ճամփորդությունը, զբաղված էին նրան լսելով և հետը բերած նվերներն ուտելով, հագնելով, կախելով գանազան տեղեր:

Ինձ բերել էր կարմիր չուստ: Առաջին անգամ երբ հագա և փողոց գնացի, ինձ թվում էր, որ ամբողջ քաղաքի բնակչությունը չուստս է դիտում:

Մի ամիս հետո՝ Հակոբը, բոլորից գաղտնի, բաց արավ Մարանի «ննջարանը», որն ինքը կողպել ու գնացել էր և դուրս եկավ տխուր:

Թե Մարանի հիշատակը և թե՛ այն, որ քաղաքում շատ զբաղվելու բաներ չկային, բացի դրախտային պարտեզներից, Հակոբի ճակատին իջեցրին նորից մի թեթև մոայլ:

Սկզբի օրերին այս մոայլն այնքան էլ նշմարելի չեղավ, բայց հետզհետե դարձավ զգալի և մտահոգիչ ծնողների համար:

Մի օր, երբ ես նստած էի հորս կողքին, և նա խաղում էր իմ ոսկեգույն մագերի հետ, կանչեց մորս ու սկսեցին խոսել Հակոբի մասին:

Պիտի կարգենք էդ տղան, ասաց հայրս:

Մորս աչքերը փայլեցին:

Եթե համոզես:

Կհամոզվի, բեղերն արդեն մեծցեր են, Պոլիս-մոլիս կերևա քիթ-բերանը աղջիկներու քսեր է, խելքը տեղ է էրեր:

Մորս դուր չեկավ, որ հայրս մատնանշեց այդ:

Ի՞նչ գիտես, հարցրեց:

Ես գիտեմ, դուն ինձի հարցուր, կարճ կտրեց հայրս:

Մայրս խոստացավ, որ ինքը այդ բանը հայտնի Հակոբին:

Սանկ շնորհքով ձևով ըսե, պատվիրեց հայրս:

Եվ որոշեցին, որ աղջիկը պետք է լիներ սիրուն: Հայրս ինքն առաջարկեց .

Ինչ ընտանիքի կուզե թող ըլլի՝ աղվոր ըլլի, ասաց:

Մայրս ապշեց: Հայրս ինչքան խորր պետք է Հակոբին սիրեր, որ գիջեր իր արիստոկրատիզմից:

Մայրս ավելացրեց .

Աղվոր ըլլի ու կաթն ըլ մաքուր ըլլի:

Դահա աղեկ:

Հակոբը համաձայնել էր, երևի ճիշտ էր հորս կարծիքը, թե «քիթը-բերանն աղջիկներու քսած կըլլի»: Սկսվեց աղջիկ որոնելու պրոցեսը: Պարզվեց, որ հայրս չէր գիջի ամենափոքրիկ, ամենաաննշան պակասության անգամ: Մայրս ի վերջո մատնանշեց մի աղջիկ, որ իսկապես սիրուն էր, բայց հայրս առարկեց .

Գլուխն աղեկ չի բռներ, քիչ մը կկախես:

Մայրս հուսահատվեց, որ կարող պիտի լիներ գտնելու այն տիպարը, որ գոյություն ուներ հորս մտապատկերում, բայց իրականության մեջ գոյություն չուներ:

Ես աղջիկ չեմ ուզեր, արձան կուզիմ, — հայտարարեց հայրս:

Անցավ մի ամիս ևս: Մայրս այլևս այդ մասին չէր խոսում:

Մի օր հայրս թե՛

չր՞, Մարգրիտ, աղջիկ գտա՞ր:

Դուն հրեշտակ կուզիս, աշխարքի մեջ հրեշտակ կա՞:

Հա, հրեշտակ կուզիմ, բերանդ պագնիմ, աղեկ ըսիր, հրեշտակ կուզիմ:

Հրեշտակ չիկա:

Կա, վճռական պատասխանեց հայրս, հրեշտակ կա, հրեշտակն ըլ գտեր իմ:

— Վո՞վ,

Գրիգոր աղային աղջիկը:

Պգտիկ է:

Թող ըլլի, դուն տասնիրեք տարեկան էիր ծոցս մտար, պատասխանեց հայրս:

Մայրս լռեց, անաչեց և ապա գտավ, որ ճիշտ էր ասում հայրս:

Ի վերջո մայրս հարցրեց .

Կուտա՞ն:

Արդեն այստեղ վիրավորվեց հորս արիստոկրատիզմը:

Ես ուզեմ, թող չիտան, աղջիկը տասնիրեք, տղան՝ տասնութը, ինչո՞ւ չպիտի տան:

Ասլանի պես ըլ տղա, ավելացրեց մայրս:

Գրիգոր աղայի աղջիկը՝ Եղիսաբեթը, իսկապես գեղեցիկ էր, հորս մտապատկերում գոյություն ունեցող աղջիկն էր, նա նման էր Միլոսյան Վեներային, ավելացրած նրա վարդագույն մարմինը և կոկորդի վրա մի սև խավ, թռչկոտուն և կարկաչուն մի աղջիկ, որի մասին երբ մայրս հայտնել էր Հակոբին, Հակոբը ժպտացել և փաթաթվել էր մորս:

Մի երեկո հայրս և մայրս գնացին Գրիգոր աղայի մոտ և երկար-բարակ ուրիշ խնդիրն երի մասին խոսելուց հետո՝ խոսք էին բաց արել Եղիսաբեթի մասին:

Հաջի Էֆենդի, մեր աղջիկը ձերն է, բայց քիչ մը ժամանակ տուր մորը հետ դանըշմիշ ըլլիմ, ասել էր Գրիգոր աղան:

Շատ աղեկ, պատասխանել էր հայրս:

Մյուս օրը երեկոյան մենք ստացանք մի մեծ սինիով փախլավա Գրիգոր աղայի տնից՝ ի նշան համաձայնության:

Մի քանի օր նվերներ գնացին մեր տնից և նվերներ եկան Գրիգոր աղայի տնից:

Այս խոսակցությունից ութ օր անց, երբ մայրս վերադարձավ բաղնիսից և ուղիղ բարձրանալով հորս մոտ՝ հայտնեց, որ Եղիսաբեթին տեսել էր բաղնիսում:

Հը՞, ինտո՞ր էր, հարցրեց հայրս:

Գիտես քի լուսնկայեն է ընկեր, պատասխանեց մայրս:

Ապա պատմեց, թե ինչպես Եղիսաբեթը, իր մոր թելադրանքով, եկել և համբուրել է մորս ձեռքը և մայրս չի թողել, որ գնա, ինքն է լողացրել նրան, սանրել մազերը, հագցրել և կառքով բոլոր ընտանիքին տուն ուղարկել:

Շա՛տ աղեկ ես ըրեր, ասաց հայրս:

Երկար ժամանակ չթողեցին, որ անցնի, նշանեցին Հակոբին, և շուտով էլ պսակեցին:

Մայրս հոգս տարավ, որ հարսանիքն անցնի շքեղ, ոչ մի բան պակաս չլինի, բայց հորս հետ ունեցան մի անհամ վեճ:

Հայրս չէր ցանկանում, որ իր որդին քահանայով պսակվի:

Հոր տունեն կբերենք մեր տունը, վերջացավ գնաց . . . պնդում էր հայրս, իսկ մայրս հակաճառում էր .

Ես քրզի հետ համաձայն եմ, բայց անոր հայրն ու մայրը կուզե՞ն, որ իրենց աղջիկն անպսակ ըլլի:

Հայրս գիտակցում էր, որ դա ճիշտ է, անպսակ չէր կարելի աղջկան տուն բերել, բայց չէր էլ կարող տանել, որ քահանա պետք է լիներ գործում:

Վերջապես, երկար վեճից հետո՝ հայրս գիջեց և համաձայնեց, որ որդին քահանայով պսակվի, բայց պայմանով, որ քահանան եկեղեցում պսակը վերջացնելուց հետո՝ տուն

չգա: Մայրս համաձայնեց, բայց պսակից հետո ընդունեց քահանային՝ հորիցս գաղտնի, բոլորին պատվիրեց, որ նրան չասեն, պատվեց, կերակրեց, խմցրեց,

վարձատրեց և ճանապարհ դրեց: Թերևս հայրս գուշակում էր, որ մայրս այդպիսի բան կարող էր անել, բայց վրա չընկավ, քանի որ իրենից գաղտնի էր տեղի ունենում, և իր կամքը ձևականորեն կատարվում էր:

Մի նոր ուրախություն ծագեց մեր տանը Եղիսաբեթի երևալով: Փոքր էր Եղիսաբեթը, թուփ էր խաղում մեզ հետ, այգում վազվզում, ավազանում լողանում: Երբ Հակոբը գալիս էր տուն, գրկում էր նրան իր հզոր թևերի մեջ, բարձրացնում վեր և տանում սենյակ, ճանապարհին համբուրելով և ասելով՝

Մարա՛նս, իմ աղվո՛ր Մարանս:

Գևորգին՝ Հակոբից փոքր եղբորս, ես միշտ հիշում եմ անհուն բերկրանքով, որովհետև նա մեր տան գրեթե միակ անդամն էր, որ ազատ էր ջղայնությունից: Ամեն մի բարկություն նա հավասարեցնում էր բացարձակ գրոյի: Պատահում էր, որ մեկնումեկը լցվում էր նսեն գայրույթով՝ աչքեր էին փայլատակում, բարձրանում էր որոտ, որ ո՛չ թե գալիս էր երկնքից, այլ սենյակի հատակից դեպի առաստաղը, գործը հասնում էր Գևորգին, մի մեղմ ժպիտ, մի հյութալի կատակ, մի չվիրավորող հեզնություն, և նսեն գայրույթը փոխվում էր վսեն հանգստության: Պատահում էր, որ աչքերի փայլատակումին հաջորդում էր դանակի փայլատակում . այդ երկու փայլակներին ընդառաջ էր գնում նա սրերից ավելի հզոր կատակով, և տիրում էր խորին խաղաղություն:

Այն օրերից մինչև հիմա էլ ես հիանում եմ նրանով, նրա հզոր ջղերի կարգ ու սարքով, և եկել եմ այն վերջնական եզրակացության, որ մարդիկ հիանում են իրենց չունեցած հատկություններով:

Գևորգը մեծ կրքեր չուներ: Նրա ամենամեծ կիրքը չամիչն էր: Նա սիրում էր չամիչ: Չամիչը՝ դա ուտելիք չէր նրա համար, այլ մի ուրիշ բան: Սակավակեր, ընտրությամբ ուտող, բայց չամիչի համար տաժում էր նա բոցավառ կիրք: Չամիչը՝ դա երազի կապույտ թռչունն էր: Նա չամիչի հետ փոխում էր ամեն ինչ, իր ունեցած ամենաթանկագին իրը կարող էր վտանգել, եթե մեկը նրան դյութեր չամիչով:

Գևորգը հիվանդ պատկած է, տաքությունը բարձր: Հայրս մոտենում էր նրան, ձեռքը դնում ճակատին և հարցնում .

Գևորգ, չամիչ կուզե՞ս:

Գևորգն աչքերը բաց էր անում, տենդի մեջ անգամ զգում էր չամիչի թովչանքը և խոր թախիծով պատասխանում .

Չէ՛, չեմ ուզեր, հիվանդ իմ . . .

Հայրս անմիջապես կարգադրում էր վազել բժշկի ետևից:

Չամիչ որ չուզեց, ըսել է քի գործը բուրդ է, եզրակացնում էր հայրս:

Եվ չամիչով փորձում էին նրա առողջանալը:

Ի՞նչ կուզես, որ բերին քրզի, հարցնում էր մայրս:

Գևորգի սև աչքերը փայլում էին, և բերանն այնպիսի ձև էր ստանում, որ պարզ էր լինում, թե պիտի ասի .

Չամիչ կուզիմ:

Հիշում եմ նաև իմ բրոնզյա եղբորս, Լևոնին, որին մենք տանը Լուր էինք անվանում:

Թուխ և մաքուր մորթով, բարձր ճակատով, ուժեղ ծնոտներով, քիչ ալիքավորվող, սև մազերով, սև և խոշոր աչքերով, բարձրահասակ մի տղամարդ էր Լուրն:

Լուրյի աչքերն էին, որ փայլատակում էին երբեմն գայրույթից, նրա ձայնն էր, որ որոտի նման պայթում էր մեր տանը, նա էր, որ շողշողացնում էր դանակը: Այս ահավոր տղան, սակայն, ուներ բարի, աղավնու սրտի պես բարի մի սիրտ:

Գևորգը երբեք լաց չէր լինում և երբեք չէր գայրանում:

Լևոնը գայրանում էր գազանի նման և լաց էր լինում, ինչպես գանգրահեր մի մանուկ, երբ վեգն է կորցնում:

Մինչև իր եղերական մահը նա չիմացավ, թե ինչ է կյանքի միջին ճանապարհը: Մահն անգամ նա չէիմավորեց միջին ճանապարհով, սոսկ շնեռավ նա, այլ սպանվեց սպանվեց, ինչպես պատմում էին, հորդահոս արիությանբ, բուռն թափով և եղերական կերպով:

Նրա դեմքի վրա ապրում էին երկու արտահայտություն՝ մանկական ժպիտ և գազանի մռայլություն:

Ես հիանում էի Գևորգի կայուն ջղերով, բայց իմ մարմնի և հոգու բոլոր թելերով ձգտում էի դեպի Լույսի ծայրահեղությունները:

Միրում էի, երբ Լույն մի տեղ էր գնում և վերադարձին պատմում .

Գացինք ձորը, արև-մարև կորսվեցավ, սկսեցավ կարկուտ, ամեն մեկը գլխուս չափ . . .

Հետագայում, կյանքի բովում, նա իր ներքին թափի համապատասխան միայն մի բան գտավ այս աշխարհում՝ Նյու-Յորքի, արևմուտքի այդ ահարկու քաղաքի, բիրժան: Մտավ նա այդ բիրժան ֆինանսական մոլուցքով, թավալվեց այդ բիրժայի վերիվայրումներում, բարձրացավ և ընկավ, ապրեց կյանքի զարհուրելի բույներ, մի օր՝ միլիոններ, մյուս օր՝ սենտերի կարոտ, բայց խելահեղորեն առնական, միշտ նոր և ահեղ թափով: Ոչ մի բան այս աշխարհում նրան չկարողացավ վախեցնել, որի դեմ նա ցցում էր իր սև թարթիչները և այդ թարթիչների արանքներից նայում հեռուն:

Նա ինձ դիմավորեց Նյու-Յորքի առաջ ֆրանսական «Լա Տուրեն» շոգենավում:

Մայրիկը ինտո՞ր է, հարցրեց:

Աղեկ է, ամա որ քեզ ու Գևորգը կհիշե՞՞ կուլա, պատասխանեցի:

Ես տեսա, որ Լույսի պայծառ աչքերը թացացել էին արցունքի տեղատարափով:

Ձեռքիցս բռնեց, և միասին մտանք Ամերիկայի ցամաքը:

Այդ գիշեր Լույսն ինձ ցույց տվեց Նյու-Յորքը:

Կտեսնա՞ս այս քաղաքը, մեծ է, հա՛, աղեկ է, պզտիկ չէ, աս երկրեն անդին ա՛լ երկիր չիկա, ինչ որ տի սովրիս, աստեղ տի սովրիս, հայդե՛, բոյդ տեսնամ, ծո՛:

Այդ ժամանակ նա ձեռքում ուներ երկաթուղային ակցիաներ:

Ես Լույսի նման չմտա բիրժան, այլ մտա գրքերի աշխարհը, բայց մտա նույն թափով և կրքով, ինչ թափով և կրքով Լույսն մտել էր բիրժան:

Մեսրոպյան տատերն ինձ առաջին անգամ սովորեցրեց մի ասորի վարժապետ՝ պարոն Աշուրը: Կարճահասակ էր նա, բայց լայնաթիկունք, ոսկրոտ, լայն և բարձր ճակատով, ճաղատ գանգով, ցցված այտոսկրներով, ժայռային մուգ-կապույտ և խոշոր աչքերով, անգուսպ աճած բեղերով, որոնք գնալով լայնանում էին և ապա մեղմորեն բարականում և կախվում անխնա կերպով բացված բերանի երկու կողմերից վար, ինչպես փոքրիկ պոչեր, ծածկելով վերևի մեծ ատամները և բերանի ահավոր խոռոչը: Հին, բաբելոնական արձաններից պարոն Աշուրը տարբերվում էր միայն մի բանով՝ ակնոցով, մի բան, որ խանգարում էր նրա արխայիկ և վսեմ կերպարանքը:

Պարոն Աշուրը և՛ բանաստեղծ էր, գրում էր ոտանավորներ կիսագրաբար և հին վարպետների ոճով՝ «Նինջ մանկան», «Ողբ ի վերա շիրմի ազնվաշուք Նիկողայոս աղայի Ազնավորյանց», «Հրեշտակք», «Հաղաքս զինվորի», «Վասն ընտանյաց խաղաղության», «Դստերք երկնի» և այլն, և այլն: Այս բոլորը նա գրում էր մի որևէ դեպքի առթիվ և նվիրում էր որոշ մարդկանց:

Պարոն Աշուրն էր, որ ինձ հեգելով կարդացնել տվեց առաջին նախադասությունը՝ «Խա՛չ, օգնյա ինձ»: Կային երեխաներ, որ դժվարությամբ էին «կանչում» խաչին օգնության: Պարոն Աշուրը այդ դժվարությունը հեռացնելու համար ուներ մի շատ պարզ մեթոդ՝ փայտի հարվածը: Պետք է

խղճնտորեն հիշատակել այստեղ, որ փայտի հարվածներն իջնում էին բացառապես մարմնի փափուկ տեղերին: Բոլոր ծնողներն էլ գոհ էին այս մեթոդից: Ծնողներն իրենք էին, որ հրահանգում էին և քաջալերում. «Փափուկ տեղվանքը մեյ մը չկարմրցնե՞ս»:

Տառերը սովորելուց և հեզելով կարդալուց հետո մենք հեռացանք պարոն Աշուրի մոտից և գնացինք դպրոց: Տարեվերջին նա կարդաց մի ճառ, գրած մեծ թաբաղայի վրա, որից մենք ոչինչ չհասկացանք, որովհետև գրաբար էր անբողջովին, միայն այնքան հասկացանք, որ մեզ խրատներ էր տալիս: Ճառի վերնագիրն էր՝ «Հուսկ բանք», որի նշանակությունն էլ մենք հուսկ ապա հասկացանք:

Բայց պարոն Աշուրը մեզ չնոռացավ: Նա երբեմն հանդիպում էր մեզ փողոցում, կանգնեցնում ու հրամայում՝ «Հայերեն գիրքդ կարդա»: Ստուգում էր ուզում կատարել մեր առաջադիմության մասին: Երբ լավ էինք կարդում, պարոն Աշուրը, անսահման գոհ ժպիտով, մրթմրթում էր. «Քոքը աղեկ դրեր իմ, մաշալլա՛հ . . . »:

Մի օր պարոն Աշուրը հայտնվեց մեր տանը՝ գոհունակ ժպիտով և ժայռագույն աչքերն ավելի խոշորացած: Նրա հայտնվելուց մի քանի շաբաթ առաջ մենք հողին էինք հանձնել մեծ եղբորս մանչ երեխային՝ Տիգրանին: Այդ առթիվ ես գրել էի մի ոտանավոր և, առանց ոչ ոքի մի բան ասելու, ուղարկել էի Զմյուռնիա՝ «Արևելյան մամուլ» շաբաթաթերթին: Այդ ոտանավորը տպվեց՝ առաջին տպագրված «երկը» իմ կյանքում: Պարոն Աշուրը եկել էր մեր տունը այդ ոտանավորը կարդալուց հետո, եկել էր գոհունակ ժպիտով և ժայռային աչքերն ավելի խոշորացած:

Մի քանի գովասանական խոսքեր ասելուց հետո՝ նա հայտարարեց. «Քոքը աղեկ գրեր իմ, մաշալլա՛հ . . . »: